

Obsah

Slovo úvodem	10
1 VLTAVA – SOUČÁST ČESKÉ KULTURNÍ KRAJINY	12
1.1 Vltava a Povltaví	13
1.2 Vymezení zájmového území	16
1.3 Vltava jako symbol a inspirace	16
2 PRAMENY KE STUDIU ŘEKY VLTAVY: KARTOGRAFICKÁ DÍLA I DIGITÁLNÍ DATA	20
2.1 Celoplošná mapová díla habsburské monarchie	22
2.2 Rukopisné mapy Vltavy	26
2.3 Mapy a data po polovině 20. století	30
3 ZPRACOVÁNÍ A VIZUALIZACE PROSTOROVÝCH DAT	34
3.1 Vektorové datové modely a jejich analýzy	35
3.2 Rekonstrukce výškopisu	39
3.3 Nálety a ortofoto při nízké hladině vodní nádrže Orlík	43
3.4 Podvodní měření Srdce Vltavy a železniční tratě u ostrova Tajvan	45
3.5 Tvorba fyzických modelů velkých přehrad Vltavské kaskády	46
3.6 Údolí Vltavy v 19. století – trojrozměrná webová scéna	50
3.7 Virtuální realita	53
3.8 Webová mapová aplikace	56
4 VLTAVA OČIMA HYDROLOGA: POVODŇ A ZÁZNAMY VODNÍCH STAVŮ	60
4.1 Historie vltavských povodní	61
4.2 Záznamy vodních stavů na staré Vltavě	66
4.3 Závěrečné úvahy	72
5 HISTORIE HYDROTECHNICKÝCH ÚPRAV ŘEKY VLTAVY	74
5.1 Vývoj splavnění a využití řeky od středověku do začátku 20. století	75
5.2 Vltavská kaskáda – studie, návrhy, plány, realizace	77
5.3 Plány a realizace dalších vodních děl od 50. let 20. století	91
5.4 Hydrotechnické úpravy Vltavy – současný stav a význam	94

6	PROMĚNY KRAJINY A JEJÍHO VYUŽITÍ	98
6.1	Vltavská krajina	99
6.2	Vltava jako cesta	133
6.3	K Vltavě za odpočinkem a pro radost	153
6.4	Výstavba přehrad (nejen vltavských) a její důsledky očima odborné veřejnosti	176
7	VYBRANÉ LOKALITY STARÉ VLTAVY	180
7.1	Horní Planá a okolí	181
7.2	Dolní Vltavice	187
7.3	Frymburk	193
7.4	Purkarec	198
7.5	Týn nad Vltavou	202
7.6	Podolsko	208
7.7	Červená nad Vltavou	215
7.8	Zvíkov – soutok Vltavy a Otavy	222
7.9	Žďákov	229
7.10	Podskalí	236
7.11	Těchnice	242
7.12	Orlické a Zbenické Zlákovice	248
7.13	Kamýk nad Vltavou	254
7.14	Županovice	260
7.15	Živohošť	264
7.16	Moráň	272
7.17	Štěchovice	277
7.18	Svatý Kilián a Davle	284
	Seznam zkratk	291
	Literatura	292
	Kartografické prameny a geografická data	298
	Místní rejstřík	300
	Jmenný rejstřík	301
	Summary	302

v Praze, zůstalo jediným dílem, pokrývajícím konzistentně celé území Československa.

Další souvislosti, zařazení do kontextu předchozí kartografické tvorby a celkový přehledný soupis kartografické tvorby v českých zemích od 16. století přináší ve svém díle také Roubík^[214] a další autoři^[224, 251]. Mapové listy III. vojenského mapování uvádí, podobně jako další kartografická díla, projekt Laboratoře geoinformatiky UJEP^[179] či je k dispozici jako mapová vrstva v projektu Chartae antiquae^[279] nebo na Národním geoportálu INSPIRE^[63].

2.2 Rukopisné mapy Vltavy

Během prací na splavnění řeky Vltavy bylo vytvořeno mnoho map a plánů, dokumentujících vývoj od jednotlivých drobných vodních děl přes návrhy kanálů a úprav toku až po kompletní dokumentaci celého toku v jeho rozsáhlých partiích. Ve státních oblastních archivech (SOA) nebo v Národním archivu v Praze je uloženo poměrně velké množství rukopisných map, vzájemně však mnohdy podobných co do obsahu, zpracování i úrovně podrobnosti. Některé málo známé rukopisné archivní mapy byly v rámci zpracování projektu analyzovány pomocí geoinformačních technologií a jejich digitální kopie byly zpřístupněny coby zajímavé a do značné míry neprozkoumané prameny odborné i širší veřejnosti.

Jak bylo již v předchozí podkapitole zmíněno, rakouské soustátí trpělo neprovedeným geodetickým zaměřením svého území, což vedlo k nemožnosti opřít se o základní geodetickou síť. Toto je patrné u prvních čtyř z dále představených map, které jsou vyhotovovány v době, kdy ještě nebyly měřické práce v českých zemích zahájeny. Vliv je patrný zejména ve velmi nízké polohové přesnosti těchto map. Jelikož v druhé polovině 18. století byly již v některých zemích Evropy zkušenosti se stupňovými měřeními^[75], nepřekvapí účast zahraničních měřičů na splavňovacích pracích a tedy mnohdy poznámky a popisy zapsané francouzsky či latinsky.

Tyto rukopisné kartografické prameny ve své obecnosti představují především řeku samotnou a území úzce s ní související, zpravidla se tedy jedná o ostrovní, kresbou jen částečně pokryté mapové

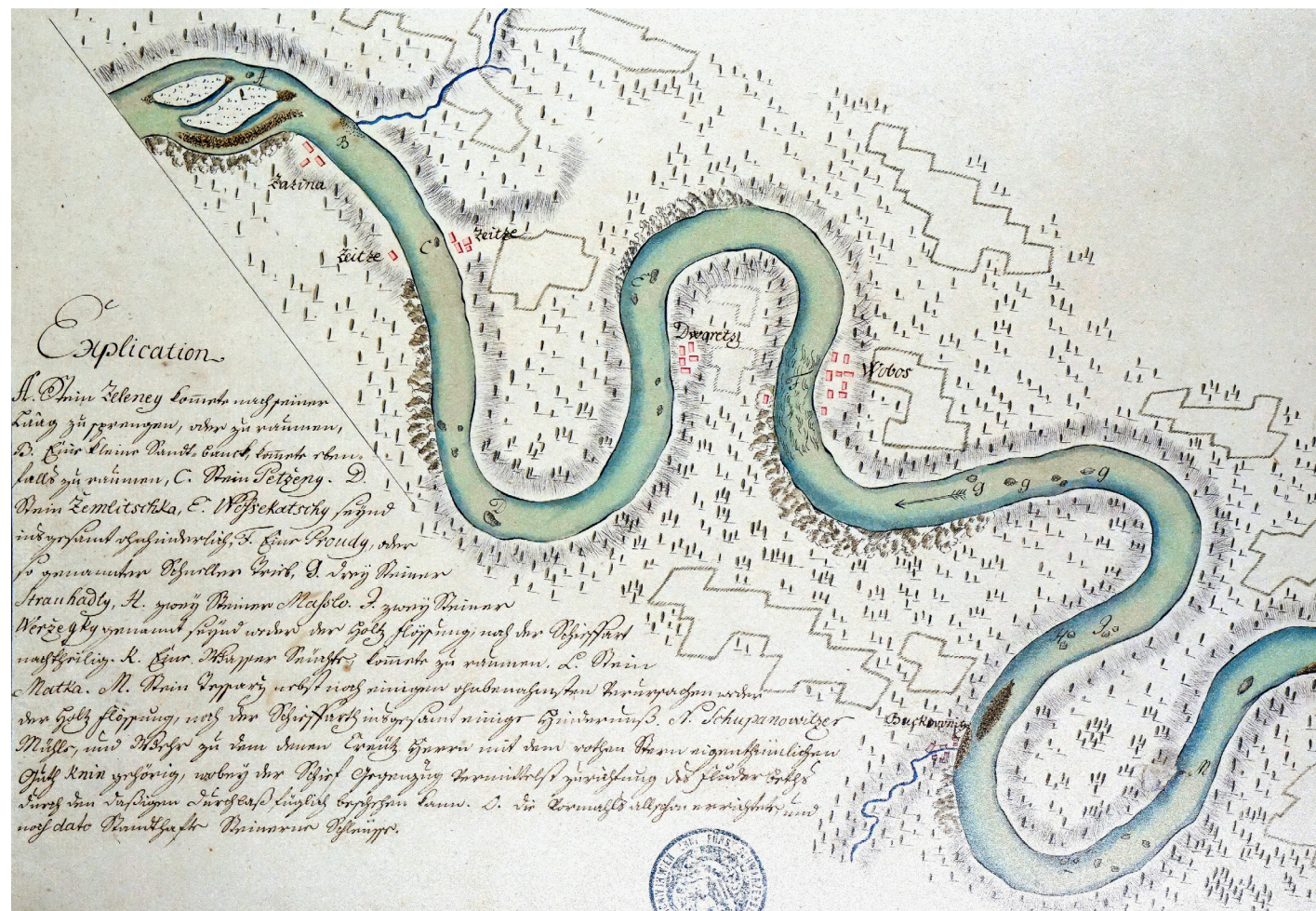
listy, sledující řeku a nepříliš široký pás území v jejím okolí. Hlavním mapovým obsahem jsou překážky v plavbě, například skaliska, mělčiny, ostrovy, peřeje apod., mapy mnohdy uvádějí potahové stezky a případně další cestní síť v okolí. Dále jsou zobrazeny hydrotechnické objekty jako jezy, plavební komory, soustředovací výhony, hospodářské objekty v okolí (mlýny, pily), solnice, překladiště, přístavy, brody, mosty a další, výběrově pak také další budovy v okolí, vegetační pokryv území apod.

Měřítko se na mapách objevují jen v grafické formě s využitím dobových jednotek. Zajímavým výsledkem zkoumání bylo proměření jejich georeferencovaných digitálních obrazů a stanovení měřítkových čísel (při procesu georeferencování se jedná o umístění do souřadnicového systému; georeferencované mapy jsou snáze využitelné při komparaci s dalšími kartografickými díly). Zjištěná měřítková čísla v mnoha případech grafické měřítkové linie zcela neodpovídají a mnohdy došlo ke značné anizotropii zobrazení řeky v rozličných jejích částech. V dalším textu jsou uvedeny charakteristiky přesnosti jednotlivých map, jež byly digitálně analyzovány prostředky geografických informačních systémů – především střední chyby provedených georeferencování, které mohou za určitých okolností podat informaci o vnitřní přesnosti analyzovaných děl.^[28] Je však třeba mít na paměti, že odhad přesnosti v tomto případě ovlivňuje řada obtížně kvantifikovatelných faktorů – kromě srážky použitého papíru například nepřesnost zákresu (grafická přesnost) či odečtení polohy na digitalizované mapě, počet, poloha a konfigurace identických bodů použitých pro georeferencování a další.

Mapa A – Böhm. Generalien Mappen – Darstellung des Moldaufflusses

Mapa je v knižní podobě a německý text na deskách napovídá, že pochází z poloviny 18. století, nicméně přesně datována není. Jako titul je též uvedeno *Böhm. Generalien Mappen – Darstellung des Moldaufflusses* (v překladu *Generální mapa – představení řeky Vltavy*). Je uložena v SOA v Třeboni, odd. Český Krumlov (sign. 401). Mapa znázorňuje řeku Vltavu v poměrně velkém rozsahu (oproti jiným rukopisným dílům) – zhruba od Loučovic po Prahu. Je zpracována formou

Obr. 2.2.1 Ukázka mapy A –
Böhm. Generalien Mappen –
Darstellung des Moldauefflusses.
SOA Třeboň, odd. Český Krumlov.

samostatných grafických listů spojených vazbou a označených římskými číslicemi I až XX. Mapové pole je velké přibližně 42 × 26,6 cm, netvoří však vždy přesný obdélník. Listy na sebe mají zřejmě navazovat, ovšem určité části řeky nejsou na mapě vůbec zachyceny. V porovnání s ostatními zkoumanými mapami tato obsahuje největší množství vysvětlujících textů v němčině.

Texty uvozené nápisem *Explication* se v rozsahu od několika řádků po téměř polovinu mapového pole objevují na všech dvaceti mapových listech a přinášejí podrobné informace (určitého druhu „legendu“) k různým zobrazeným skutečnostem, označeným v mapě písmeny A, B, C atd. Legendy se vyjadřují například k jezům, mlýnům, lávkám, peřejím či dalším k řece přiléhajícím jevům, identifikují místa neschůdná nebo obtížná pro plavbu, uvádějí příslušnost sídel nebo

budov k panstvím a další, mnohdy až velmi obsírně vyprávěné informace, které mohly být pro tehdejší hospodářské využití řeky důležité.

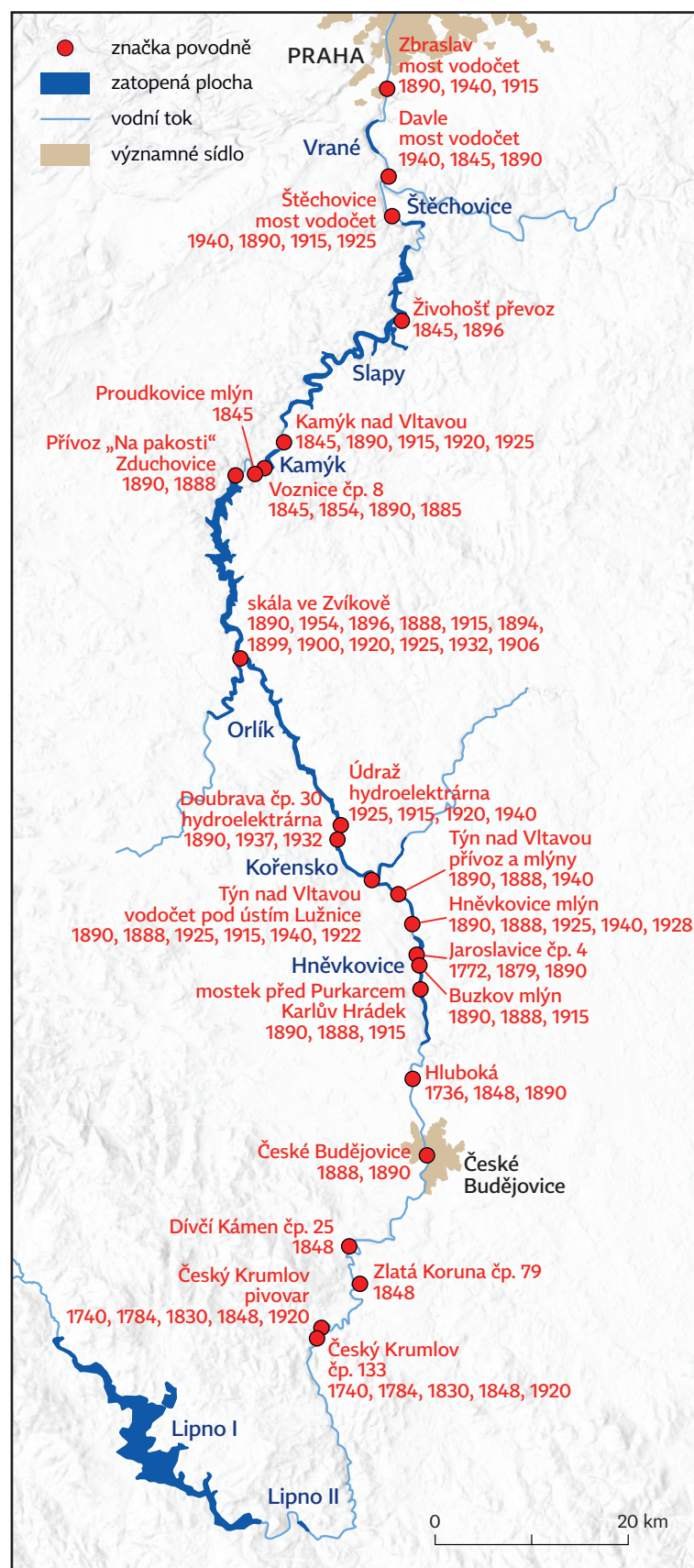
V rámci analýzy byla digitální kopie mapy umístěna na podklad II. vojenského mapování, ovšem mapa je na mnoha místech nepřesná a její obsah není dostatečně podrobný. Mapové listy na sebe často nenavazují, někde část mezi sousedními listy chybí. Identické body pro připojení mapy na podklad byly voleny především na liniích přítoků řek, u větších měst byly použity i body budov nebo poloha středu města. Počet identických bodů je volen podle rozložení prvků na mapovém listu, pohybuje se mezi šesti až 32 body. Použita byla afinní nebo podobnostní transformace. Medián středních chyb transformací 20 listů je 632 m. Výpočet měřítkového čísla jako aritmetického průměru hodnot vypočtených z měřených

rozvodněná Polečnice po intenzivním lijáku zvedla hladinu Vltavy na úroveň, která zde byla dosažena až roku 2002. V Českém Krumlově zahynulo asi 30 osob.^[208] Povodeň způsobila velké škody i v Českých Budějovicích^[122], ale v Praze byla již skoro bezvýznamná. Také mimořádné lijáky v květnu 1757 na Sedlčansku vedly k extrémnímu rozvodnění přítoků dolní Lužnice, Mastníku i přítoků dolní Sázavy a místy velkým škodám. Náhlý vzestup Vltavy ale pomohl obležené Praze, kde odnesl pruským obléhatelům dva pontonové mosty, jak se lze dočíst v dějinách pruských válek.^[229] Tento příklad ukazuje k možnosti dosti nerovnoměrného rozložení průtoku v povodí Vltavy a bezprostředního ohrožení jejího dolního toku, tedy i Prahy. Také v srpnu 1925 došlo k extrémním přívalovým srážkám 11. srpna v povodí Otavy.^[114] Po 14 dnech způsobily další intenzivní deště 26. srpna rozvodnění Vltavy. Voda zatopila části Českých Budějovic^[122] a zakrátko také Týn nad Vltavou (obr. 4.1.6).

4.2 Záznamy vodních stavů na staré Vltavě

4.2.1 Značky historických povodní

Záznamy mimořádných vodních stavů značkami povodní většinou předcházely záznamům „řádovým“ – systematickým, tedy každodenním. Jsou země, kde je evidence značek povodní na vyšší úrovni než u nás, je však mnoho zemí, kde je situace ještě o hodně horší. Stesky, apely a velké nasazení některých vodohospodářů ve věci dokumentace velké vody v Čechách najdeme již na konci 19. století. Zájem o ně měli již projektant přehrad a žák A. R. Harlachera V. Plenker či rektor pražské techniky K. Vosyka. Evidenci nejdůležitějších značek povodní provedli například inženýři H. Franz^[58] a J. Dlouhý^[39]. Spis věnovaný metodické práci při zpracování povodní publikoval rektor pražské techniky K. Vosyka.^[288] Podle někdejších jejich názorů byly tehdy dostupné značky v Čechách většinou jen cca 50 let staré (to znamená asi z roku 1845), ostatní byly vzácností. To platí docela dobře i pro situaci horní a střední Vltavy ještě v roce 1940^[205], většinou jde totiž o dokumentaci výšek povodní až po roce 1845.

Obr. 4.2.1 Výběr lokalit s nejdůležitějšími značkami povodní a letopočty zaznamenaných povodní na Vltavě

Obr. 4.2.2 Značky povodní na skále ve Zvíkově: 1890, 1954, 1896 (5/5), 1888, 1915 (8/10) 1894 (5/10), 1899, 1910, 1920, 1925, 1932 a 1906 a karikatura autora fotografie J. Karáska, pracovníka hydrologického oddělení č. 52. Archiv ČHMÚ.

Výšky povodní se v našem úseku řeky vyskytovaly nejčastěji na mlýnech, přívozech, snad i plaveckých hospodách či přístavištích, vazištích vorů^[256], později i na poříčním dozorství, vodočetných stanicích anebo v jejich blízkosti, a také na mostech přes Vltavu nebo jejich přítocích (obr. 4.2.1). Tyto objekty bývaly často ve vzájemných těsných vztazích a souvislostech. Například z celkem 49 přístavišť, které na trati České Budějovice – Zbraslav eviduje V. Plenkner k roku 1887, byla velká část nad jezem, poblíž mlýna, hostince anebo přívozu.^[197] Vaziště vorů byla povolována poříční správou mimo dosah stoletého průtoku. Jak ukazuje vodoprávní jednání o zřízení vaziště vorů u Oslova z roku 1936, při absenci značek povodní v místě se toto řídilo údaji podle značek povodní ze Zvíkova.^[181] S ohledem na nepříznivý politický vývoj po roce 1948, který se promítl například v oblasti vodních mlýnů, a v důsledku výstavby Vltavské kaskády se téměř žádné starší značky nedochovaly a jen několik čestných výjimek potvrzuje toto pravidlo.

Některé z nich bývaly zřejmě vyznačeny na skalách nad Vltavou poblíž přívozů. Takové bývaly ve Zvíkově ze strany Otavy i ze strany Vltavy a zachyceny jsou

na Karáskově fotografii (obr. 4.2.2). Podobný případ uvádí J. Čáka ve „Zmizelé Vltavě“ na str. 86 pro pravý břeh Vltavy nad Kamýkem nad Vltavou.^[32]

Nejvýznamnějším zdrojem o zaniklých značkách povodní pro oblast Vltavské kaskády je podélný profil Vltavy od Českých Budějovic do Prahy.^[205] V některých úsecích bývaly podle něj lokality se značkami povodní v relativně značné hustotě cca jedna po 0,5 až 2 km. Například ve zhruba 35 km dlouhém úseku mezi Českými Budějovicemi a Týnem nad Vltavou bylo 29 lokalit s jednou až šesti vyznačeními (mimo jiné v Jaroslavicích), v následném úseku, po mlýn Bláhov v Orlických Zlákovicích, v délce přes 50 km připadají takové lokality na prakticky každý jeden km. V dalším úseku asi 40–50 km, které odpovídají zdržím VD Kamýk a částečně Slapy (přibližně až po katastr obce Buš), je hustota ještě vyšší. Zde bylo v roce 1940 prováděno zaměření vyznačených výšek povodní v cca dvou lokalitách na jeden km. To svědčí o hustotě rozličných aktivit spojených s řekou a také místní potřebě, zájmu a znalosti fenomenu povodní. Bohužel až po dokončení kaskády provedl J. Marhold a jeho spolupracovníci pro podnik Vodohospodářský rozvoj soupisy značek horní Vltavy po České Budějovice a od Purkarce po Zbraslav, kde jsou jen čtyři takové lokality nad a čtyři pod Vltavskou kaskádou.^[159] Jak sám píše, vycházel při tom především z podélného profilu Vltavy z roku 1959 a ze soupisu značek pořízeného pracovníky plavebního dozorství z roku 1965.

Nejstarší značky povodní Vltavy se dochovaly v Praze. Díky tradici zaznamenávat vyšší vodní stavy s pomocí gotické plastiky „bradáče“ zde známe vodní stavy větších povodní mezi lety 1481 a 1736. Tato tradice se překrývá s dochovanými značkami povodní z let 1675, 1736, 1740, 1750, 1771, 1784 a 1845 na zdi kláštera křižovníků.^[47] V našem úseku horní a střední Vltavy byly dostupné jim odpovídající výšky povodní jen pro rok 1736 (Hluboká a Jaroslavice), dále 1740, 1784 a 1830 (Český Krumlov) a 1845 (Kamýk nad Vltavou, Voznice, Živohošť a Davle). Šlo tedy jen o šest lokalit na horním a středním toku^[205] a jednu na toku dolním.

V Českém Krumlově se donedávna zachovaly značky na brance k budově pivovaru Eggenberg nedaleko bývalého skladu dřeva. Bývaly zde vyznačeny nejvyšší úrovně hladin počínaje výše zmíněnou

pro plavidla o nosnosti do 700 t. V tomto návrhu se vůbec nepočítalo s výstavbou vyšší hráze, ani s energetickým využitím řeky. Po vydání vodocestného zákona dne 11. 6. 1901 tlak na plavbu ještě zesiloval a původní návrh splavnění Vltavy byl s ohledem na postupně uvažované energetické využití několikrát přepracován.

První návrhy přehrad na horní Vltavě přišly v roce 1892 od Ing. Wenzela Daniela. Roku 1899 navrhl stavební rada Jiří Jirsík přehradu u Ferchenhaidu (Borová Lada), Kunžvartu a Želnavy, ale tento projekt po pěti letech zmařili někteří majitelé pozemků a další úvahy zastavila první světová válka^[166]. Tyto a další přehradu na horní Vltavě se objevují na mapě z roku cca 1910 (obr. 5.1.5), která zobrazuje plánovaná vodní díla na základě zemského zákona č. 31 ze 13. února 1903 řešícího úpravu staveb říčních. Přehrada u Želnavy se objevuje i na mapě přehrad Českého království z roku 1902 (obr. 4.3.1).

Mezitím byla u Vyššího Brodu dokončena v roce 1902 největší hydroelektrárna na území Rakouska-Uherska. Hydrocentrála firmy Ignác Spiro & Söhne (obr. 5.2.1), nazývaná „česká Niagara“ (podle Adamsovy elektrárny v USA), byla velmi významné hydrotechnické dílo, které přispělo k elektrifikaci širokého území. Celkový výkon tří Francisových turbín byl

5,1 MW. V roce 1929 byl při rozšíření elektrárny dokončen nový hydrostatický jez (obr. 5.2.2). Dostavbou přehrad Lipno v roce 1959 však hydroelektrárna ztratila svůj význam, strojní vybavení bylo postupně rozebíráno a došlo k její celkové likvidaci.

V roce 1910 dopracovala vodocestná expozitura v Praze úsporný návrh splavnění Vltavy, který byl řešen 35 nízkými jezovými stupni. Přilehlé plavební komory byly navrženy pro malá plavidla do nosnosti 300 tun. Řešení se ale prokázalo jako neekonomické, neboť opět vůbec neumožňovalo využití vodní energie.

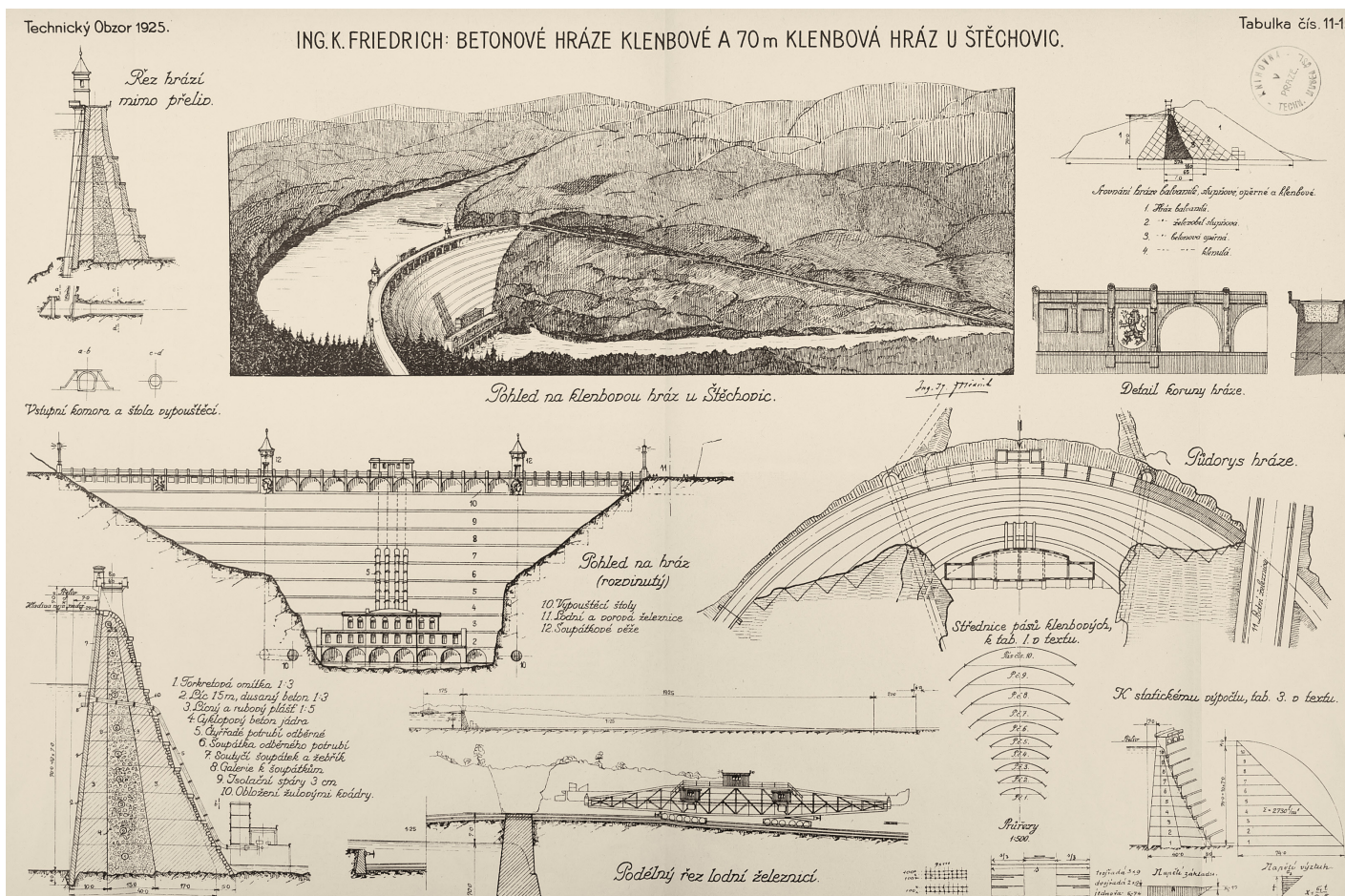
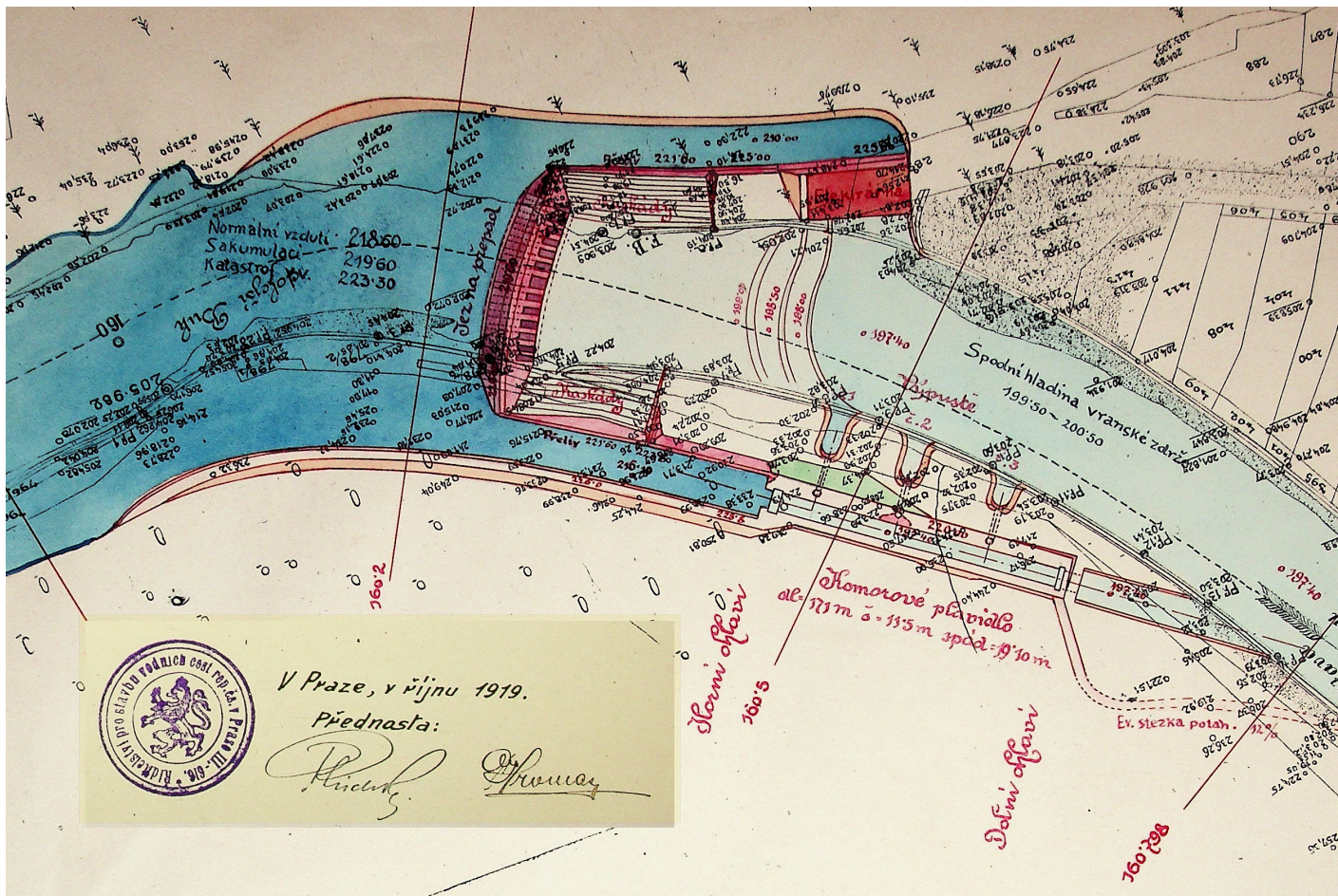
V roce 1911 byla v rámci výstavby Vltavské kaskády předložena studie inženýra Josefa Bartovského, která se na základě poznatků ze Švýcarska a Německa zabývala i využitím vodní energie. Na střední Vltavě byly v rámci této studie uvažovány čtyři stupně, z nichž architektonicky nejvíce zaujme mostový jez s vodní elektrárnou. Toto dílo, které nikdy nebylo realizováno, bylo plánováno v profilu dnešního stupně Vrané nad Vltavou. Ve stejném roce přišel inženýr František Radouš se smělým námětem a navrhl dvě vysoké přehradu (40 a 60 m) u Slapů a u Orlíka a dva nižší plavební stupně u Kamýka a ve Štěchovicích. Tato myšlenka vedla zároveň k hlubší rozvaze nad efektivním hospodařením s vodou. O šest let později, v roce 1917, se od této studie definitivně ustupuje, a to i přesto, že to byl návrh vizionářský a velmi předběhl svou dobu.

Ještě po roce 1918 se stále souperilo o koncepci využití řeky Vltavy (plavební versus energetické pojetí) a tento spor nebyl vyřešen ani do začátku druhé světové války. Plavba se sice opírala o staletou tradici a její podporovatelé stále snili o plavebním propojení s Dunajem, ale energetika a orientace na výkonné vodní elektrárny tehdy začaly celosvětově převládat.

V letech 1919–1923 vyprojektovali inženýři Karel Hromas a Robert Štěpán vysokou sypanou přehradu s vodní elektrárnou u Štěchovic o výšce 70 m (nádrž měla být o celkovém objemu 340 mil. m³, zásobní objem 132 mil. m³, předpokládaný výkon elektrárny 70 MW), což byla v té době nejvyšší navrhovaná sypaná hráz Vltavské kaskády. Celkem mělo být v úseku střední Vltavy vybudováno deset vodních děl. V roce 1921 vypracoval inženýr Eustach Mölzer další podrobnou vodohospodářskou studii na úpravu střední Vltavy.^[171] V roce 1923 se proti návrhu K. Hromase

Obr. 5.2.3 Pohled na dostavěnou budovu vodní elektrárny Letošnice, 20. léta 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Obr. 5.2.4 Nerealizovaný projekt přehrady u Štěchovic, Ředitelství vodních cest 1919. Archiv PVL.

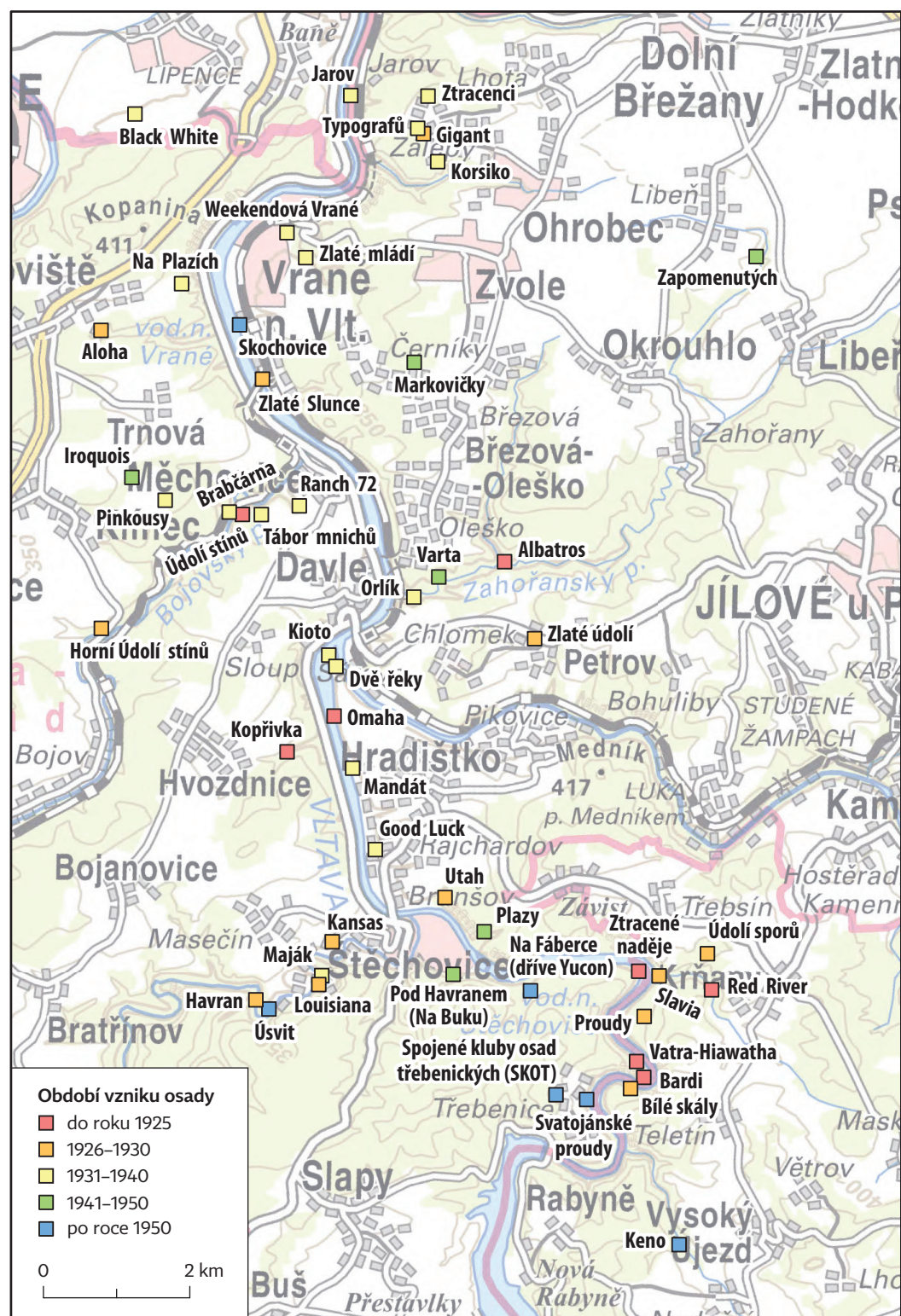
Obr. 5.2.5 Nerealizovaný projekt klenbové hráže u Štěchovic od inženýra Karla Friedricha.^[59]

významnými prvky české kultury (J. Mucha, J. Korda – autor textu tramské hymny Vlajka, J. Mottl, později G. Včelička, J. Frejka, duo Červánek).^[132]

Stále více nekonformní a anarchizující se hnutí se stalo trnem v oku oficiálním místům. Proto se roku 1931 úřady pokusily zastavit růst tramského hnutí nařízením zemského prezidenta Huga Kubáta, které zakazovalo „...při campingu a trampingu společné táboření osob různého pohlaví v přírodě i ve stanech, chatách a srubech – vyjímaje táboření rodinné, pobíhání v nedostatečném úboru, zvláště úboru koupacím mimo obvod vykázaných koupališť, zpívání popěvek obsahující nemravného...“^[87] Připravovat se začal i zákaz volného vstupu do lesů, ale sílící odpor veřejnosti (v době krize lidé bez práce trávili mimo Prahu i více dní, hledající na venkově práci a obživu, často při táboření docházelo k lesním i polním požárům apod.) a tisku přinutil úřady Kubátovo nařízení v roce 1935 anulovat. Jako zajímavost uvádíme dobovou definici z Masarykova slovníku naučného z roku 1933: „Tramp (tresp) – anglicky tulák, bezcílný cestovatel pěšky. V nejnovější době název pro výletníky, pěstující pravidelný weekend a táboření, na rozdíl od skautů velmi volného rázu. Podle vzoru amerických si i evropští trampové osvojili různé zvyky a způsoby: zpěv kolem táborového ohně, chaty k občasnému pobytu, někde i organizaci tábora v osadu s šerifem v čele atd. Výstřelky tramského hnutí se potírají dohledem v lesích a na březích řek, prováděným zemským četnictvem nebo soukromým lesním zřízencem. Československé tramské hnutí si vytvořilo i zvláštní argot, často groteskní (padouři, fešule, potlach, táborák atd.) a vydává i vlastní časopisy.“^[210]

Budování tramských osad

Prvním cílem trampů se stává nejbližší okolí Prahy (obr. 6.3.22). Trampové postupně pronikají na Zbraslav, Jarov, Károv a do Prokopského údolí a pokračují v dobývání „tajemných krajů“ proti proudu řeky Vltavy a jejích přítoků. Toto šíření tramských osad ve většině případů postupovalo v návaznosti na existenci železnic, které v tomto období tvořily nejlevnější a tím i nejdostupnější dopravní prostředek. Někteří trampové, a s nimi i celé osady, se v průběhu let stěhovali z místa na místo, ve většině případů opouštěli přespříliš osídlené oblasti a pronikali do vzdálenějších

Obr. 6.3.22 Lokalizace nejstarších tramských osad podél Velké řeky a v nejbližším okolí. Podle Maršálka^[160].

Obr. 6.3.23 Pohled z turistického chodníku proti proudu řeky na tramskou osadu Sumter. Dnes zde stojí přehrada Štěchovice. Pohlednice z 1. poloviny 30. let 20. století. Foto Josef Dvořák. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Obr. 6.3.24 Partie v proudech pod Třebeňicemi zvaná „Na Strejckým“. Pohled na osadu U dvou šutrů založenou v roce 1926 a existující do roku 1943, kdy byla zatopena vodami VD Štěchovice. Pohlednice z roku 1938. Autor Josef Dvořák. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Tab. 6.3 Vznik prvních tramských osad na březích Vltavy. Podle: Hurikána^[87], Jakeše-Kaymana^[90], Maršálka^[160].

Rok vzniku	Název osady
1919	Ztracená naděje
1920	Utah, Rawhide, Vatra-Hiawatha, Yellou, U černouška, Dakota, Sumter, Omaha
1921	Eldorado, Yukon
1922	20. míle, U dvou šutrů

a dosud nedotčených míst. Taktéž mnozí chlapci dospěli v muže a stávali se dalšími vůdci mladších trampů, toužících mít svou osadu, nebo založili rodiny a s malými dětmi se již nemohli vměstnat do těsných společných chat. Proto docházelo ke stavbám rodinných chat okolo staré společné osadní chaty. Zpočátku byly tedy osady tvořeny jednou chatou či srubem, později založené osady již bývaly vícečlenné, ty ještě pozdější rodinné. Tramping mohutněl a šířil se jako lavina na venkov.

Zde je však nutno upozornit na rozdílný význam slova osada dříve a dnes. Původně osada označovala skupinu osob, kteří vyráželi společně na tramp. Po „usídlení“ skupiny znamenala osada jeden srub či chatu postavenou společnými finančními prostředky a prací několika trampů. V čele osady stál šerif, většinou přirozený vůdce uznávaný ostatními osadníky nebo nejzkušenější tramp. Dnes osadou rozumíme skupinu chat soustředěných v určité rekreační oblasti, v jejímž čele je volený osadní výbor či rada. Funkce šerifa však byla v některých osadách, dokonce i pod tímto označením, institucionalizována, a šerif se tak stal partnerem zastupitelů místní správy i samosprávy s různou vahou hlasu při rozhodování ve věcech osady i jejího soužití s trvale bydlícími.^[18]

Přesně prostorově a časově určit vznik prvních tramských osad a jejich šíření je dost obtížné. Osada totiž nikdy nebyla oficiálním spolkem, o kterém

by se dochoval zápis či úřední doklad o povolení k činnosti a o stanovách. Pokud se psaly kroniky, buďto se ztratily nebo je často kdesi skladují potomci starých osadníků. Taktéž chaty přibývaly každým rokem, a proto je nutné brát zřetel na fakt, že uvedená data výstavby tramských osad zachycují pouze prvopočátky rekreačního osídlení krajiny a nezohledňují různé tempo jejich rozvoje a další pozdější výstavbu.

Údolí „Velké řeky“ – střední tok Vltavy – bylo první oblastí výstavby tramských chat a srubů, z nichž však mnohé již dnes leží pod hladinou vltavských přehrad. Od Prahy až po Štěchovice vznikaly v období 1919–1925 vůbec první osady – tabulka 6.3. Prvním hausbótem „tramské flotily Velké řeky“ byl Oregon (1921).

7.18 Svatý Kilián a Davle

GPS 49°53'24.013"N, 14°23'55.929"E
nezatopeno (VD Vrané nad Vltavou)

OSTROVSKÝ KLÁŠTER

Podle tradice založil Ostrovský klášter nedaleko soutoku Sázavy s Vltavou již Přemyslovec Boleslav II. v roce 999. Místo prý bylo vybráno proto, že zde rostl posvátný lipový háj, kam pohané chodili slavit slunovrat. Na pustém ostrově v řečišti Vltavy benediktini postavili klášter sv. Jana Křtitele na Ostrově (*Sancti Johannis Baptistae in Insula*). Řeholníci přišli až z bavorského Niederalteichu a kromě samotného kláštera se podíleli také na kolonizaci blízké krajiny a vzniku několika sídel v okolí. Založení

vsi – tzv. vysazení – předcházela zdlouhavý proces klučení lesa. Dodnes jej můžeme v některých názvech obcí rozeznat – například Březová, Oleško nebo Hvozdnice. Ve výčtu vesnic patřících klášteru v roce 1310 se objevila sídla v těsném i vzdálenějším okolí, například Sázava, Krňany, Nahoruby či Štěchovice. Dále klášteru přináležela proboštství u Sv. Jana pod Skalou, Zátone a Slaného. Většímu rozšiřování ostrovského území zamezil vznik cisterciáckého kláštera na Zbraslavi roku 1292.^[22]

Původní dřevěné provizorium kláštera bylo postupně nahrazeno kamennou architekturou. Vyrostla zde románská bazilika zasvěcená sv. Janu Křtiteli se třemi apsidami a dvojvěžovým průčelím. Komplex budov dále tvořilo opatství s rajským dvorem,

Obr. 7.18.1 Celkový pohled na Davli ze skal nad Libřicí směrem k soutoku Vltavy se Sázavou. V pozadí Sekanka. Pohlednice ze 20. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

→ **Obr. 7.18.2** Letecký pohled na soutok Vltavy se Sázavou. Obě řeky od sebe odděluje ostroh Sekanka. Na Vltavě dobře patrný Ostrov ve Sv. Kiliánu s vykopávkami kláštera. Na levém břehu městys Davle, vpravo osada Sázava. Pohlednice z přelomu 30. a 40. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Obr. 7.18.3 Davle a osada Sv. Kilián s Ostrovem na mapě stabilního katastru z let 1840–1841, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Mapy stabilního katastru, ÚAZK / Historické ortofoto, MO ČR / Ortofoto 2019, ČÚZK.

hospodářská stavení a klášterní zahrada. Těžké časy nastaly po roce 1278, kdy klášter a jeho vesnice vyplenila vojska Rudolfa Habsburského a braniborského markraběte Oty. Sotva se klášter vzpamatoval z této pohromy, počátkem 15. století budovy kláštera opět zachvátil požár. Následné husitské války dlo zkázy dokonaly, na Ostrově už klášter nebyl obnoven a komunita řeholníků se usadila v někdejší proboštví u Sv. Jana pod Skalou. Ačkoli se v pozdějších letech objevily snahy ostrovské sídlo obnovit, už k tomu nikdy nedošlo. Ruiny klášterních budov se dodnes skrývají na ostrůvku uprostřed Vltavy.^[267]

Takřka po celé zemi jsou známé podlahové dlaždice z pálené hlíny. Existuje více než sto typů zdobených dlaždic s geometrickými, rostlinnými a zvířecími motivy. Výrobky ostrovské dílny byly odhaleny v bazilice sv. Vavřince na Vyšehradě, v rotundě sv. Václava na Malé Straně či v rotundě sv. Petra ve Starém Plzenci.^[38]

Kromě hmotných památek nelze zapomenout ani na produkci zdejšího skriptoria. Jeho činnost je doložena již na přelomu 11. a 12. století díky dochovanému latinskému rukopisu Řehořových dialogů. Další je žaltář Codex Ostroviensis napsaný před rokem 1204, obsahující nekrologium ostrovských opatů. Kromě dalších písemných památek jmenujme ještě tzv. ostrovské urbáře z let 1388 a 1390, které jsou dodnes bohatým pramenem hospodářských dějin kláštera.

Zasvěcením svatému Kiliánu se v českých zemích může pochlubit jediný kostel na levém břehu Vltavy naproti Ostrovu, který benedikтинští řeholníci vybudovali pro misijní účely. Prvně je v písemných pramenech zmíněn až v roce 1323. Postupně zde vyrostly další stavby, barokní areál dnes zahrnuje kromě kostela i zvonici, faru a dvě kaple. Při faře byla v 70. letech 18. století založena první davelská škola.

Unikátní obrazové svědectví vzhledu krajiny kolem soutoku Sázavy s Vltavou nabízí panorama Davida Altmanna z Eidenbergu z roku 1640. Důvodem jeho vzniku bylo chystané splavnění řeky a zachycuje oba břehy Vltavy od Prahy po Svatojánské proudy. Dobře si tak můžeme prohlédnout pozůstatky klášterních staveb na ostrově, ves Hradištka a okolí.^[245]

Na přelomu 15. a 16. století vznikl na ostrově mlýn, který byl roku 1687 přesunut na levý břeh řeky pod kostel sv. Kiliána na místo někdejší fary. Po ničivé

